

att

Av JAN ANWARD

Att ha en betydelse innebär, med Batesons (1973 s. 242–244) formulering av en tankegång hos John Dewey, att utgöra en skillnad som gör en skillnad. Syftet med den här artikeln är att bidra till förståelsen av vilken skillnad *att* gör i svenskt samtalsspråk. Den teoretiska ramen är dialogisk grammatik (Du Bois 1996, Linell 2002, Anward 2003).

1. Satsschemat

En hörnsten i den analys av svenskans satsstruktur som utvecklades på sjuttio- och åttiotalen (Andersson 1975, Anward 1983 s. 88–96, Platzack 1987a, 1987b) är att det finita verbets andraposition i vad som traditionellt kallats huvudsatser paradigmiskt kontrasterar med subjunktionerna *att*, *om*, *som* och *å*¹ i vad som traditionellt kallats bisatser.

Det ligger nära till hands att fånga denna kontrast med hjälp av en position i ett gemensamt schema för alla slags svenska satser.² Satsschemat nedan är en lätt modifierad version av det som föreslogs i Anward 1983 s. 90. Den första positionen (**f**) är en generaliserad fundamentposition, vad som i SAG (kap. 28 och 35) kallas satsbas. Den andra positionen (**typ**) är den gemensamma positionen för subjunktioner och det finita verbet i andra position, Platzacks typ-

Jag vill tacka mina kolleger i projektet Samtalsspråkets grammatik och mina åhörare vid Svenskans beskrivning 26 för värdefulla diskussioner. Jag vill också tacka Språk och stils anonyma referenter för konstruktiv kritik av en tidigare version av denna artikel.

¹ »Infinitivmärket» i svenskt samtalsspråk är normalt *å*, inte *att* – se raderna 6–8 i exempel 2 nedan. I likhet med Platzack 1998 kap. 6 och Lyngfelt 2002 s. 47–50 betraktar jag *å* som en subjunktion.

² SAG och Svenska Akademiens språklära (Hultman 2003) har valt att inte arbeta med ett enhetligt satsschema för svenskan men erbjuder inget alternativt sätt att fånga den paradigmatiske kontrast det är fråga om. För relevant diskussion, se Engdahl 2000.

plats (Platzack 1987b). Därefter kommer positioner för subjekt (**s**), huvudord, dvs. verbet (**v**), verbpartikel (**pt**)³ och objekt (**o**). Utöver detta finns tre positioner för adverbial (**a**). Schemat är mycket förenklat när det gäller positionerna efter **v** (se SAG kap. 28, §§6–7).

	f	typ	a	s	a	v	pt	o	a
1	nu	slet	ju	Erika	inte	–	av	snöret	direkt
2	Erika	slet	ju	–	inte	–	av	snöret	
3	vad	slet		Erika		–	av	–	
4	vem	slet		–		–	av	snöret	
5		slet		Erika	inte	–	av	snöret	
6		slit			inte	–	av	snöret	
7	vad			Erika		slet	av	–	direkt
8	vem	som		–		slet	av	snöret	
9	vilket		ju	Erika		slet	av	–	
10		som		Erika		slet	av	–	
11				Erika		slet	av	–	
12		som		–		slet	av	snöret	
13		att	nu	Erika	inte	slet	av	snöret	direkt
14				Erika		slet	av	snöret	direkt
15		om	inte	Erika		slet	av	snöret	
16		å				slita	av	snöret	
17						slita	av	snöret	

Detta satsschema gör det lätt att jämföra olika satstyper med varandra. Det låter sig också relativt enkelt generaliseras till ett allmänt frasschema för svenskan (Anward 1999, Platzack 1998). Med det som utgångspunkt kan vi således ställa förhållandevis precisa frågor om de grammatiska småordens roll i svenskan.

2. Satstypsoperatorer

Ett välkänt problem för det ovanstående satsschemat utgörs av satser som den på rad 2 i exempel (1) (Teleman 1967, Andersson 1975, Platzack 1987a), nämligen *att*-inledda satser med det finita verbet i andra position. Det finns inget självklart sätt att passa in dem i schemat, eftersom schemat bara innehåller en typposition, med *att* och det finita verbet som alternativa innehåll.

³ Verbpartikel analyseras, i anslutning till Ejerhed 1979, som en satsdel.

(1) Ny⁴

1. V: neh >å sen så-< men sen märkte ja ju
2. att hon va ju alldeles ny då, [så de to=
3. G: [°mm°
4. V: =ju v- fasli tid för henne

Ett mer flexibelt sätt att fånga den paradigmatiska kontrasten mellan det finita verbet i andra position och subjunktionerna *att*, *om*, *som* och *å* är att betrakta dem samtliga som satstypsoperatorer, uttryck som tillämpade på en satskärna ger en sats som resultat.⁵

Låt S beteckna en minimal satskärna, ett verb som är konstruerat med positioner för subjekt och eventuella objekt, exempelvis *s slet av o*. Vi har då fem möjliga operatorer på S: V2 (verbet i andra position), *att*, *om*, *som* och *å*. Resultatet kan bli antingen ett S', dvs. ett uttryck som kan utsägas om ett annat uttryck, eller ett S'', ett fullständigt uttryck.

V2 som operator gör antingen S' av S, som i satserna 1–4 i satsschemat, eller också gör den S'' av S, som i satserna 5–6 i satsschemat. I det första fallet tillämpas V2 på ett verb i presens eller preteritum och en av de öppna positionerna i S sluts, på så sätt att den inte kan fyllas direkt utan måste förknippas med något utanför S. Därefter kan den resulterande S' kombineras med ett fundament och bilda en S'' eller användas självständigt, som på rad 6 i exempel (2) (se Mörnjö 2002 för en utförlig beskrivning av sådana fall).

(2) Värt å spara

1. G: [ja hörrö
2. du: (>eh<) ja vet inte ens om ja har de
3. kvar, ove kanske har re
4. V: a:
5. G: .h(j)a:
6. V: kan va värt å spara: [e:: hehe.h
7. G: [de kan va värt å
8. spara, a ja:

I det andra fallet tillämpas V2 på ett verb i presens, preteritum eller imperativ. Imperativens subjektsposition är normalt bara semantiskt närvarande. Den kan

⁴ Detta och följande talspråksexempel är, om inte annat anges, hämtade från ett telefonsamtal mellan två väninnor. Samtalet – UMOL1:A:4, hädanefter kallat BVC – är inspelat av Anna Lindström (se vidare Lindström 1999) och transkriberat av Kristina Musslinder. Det ingår i kärnkorpusen i projektet Samtalsspråkets grammatik (<http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/>). För transkriptionskonventioner, se appendix.

⁵ En liknande modell användes redan av Teleman 1967.

fyllas, som i *Gå du bara och lämna mig med hela disken!*, men konstruktionen har då särskilda användningsvillkor (SAG kap 38, §35).

Subjunktionen *om* som operator tillämpas på ett verb i presens eller preteritum och gör S" av S, som i satsen 15 i satsschemat. Dessutom kan *om* tillämpas på ett verb i supinum, med samma resultat (s.k. *ha*-strykning). Följande är ett exempel från ett 1700-talsdrama (Östman 2002):

(3)

Huru willa de wäl nu få honom igen, om han rest så länge sen, som du säger?

Subjunktionen *som* som operator tillämpas på ett verb i presens, preteritum eller supinum och gör S' av S, som i satserna 8 och 10 i satsschemat. Dock behöver inte *som* tillämpas. En omodifierad satskärna kan också tjäna som S', som satserna 7, 9 och 11 i satsschemat visar. S' kan, som redan beskrivits, kombineras med ett fundament och bilda S", som i satserna 7–9 i satsschemat, eller användas som attribut, som i satserna 10–12 i satsschemat. För en utförlig diskussion av detta mönster och de olika satstypernas distribution, se Stroh-Wollin 2002.

Subjunktionen *att*, den här artikelns egentliga föremål, verkar precis som *om* tillämpas på ett verb i presens, preteritum eller supinum och göra S" av S, som i satserna 13 och 16 i satsschemat, och precis som *som* inte behöva tillämpas. En omodifierad satskärna kan också tjäna som S", som satserna 14 och 17 i satsschemat visar. Dock kvarstår problemet med *att*-inledda satser med det finita verbet i andra position, som satsen på rad 2 i exempel (1). Den enklaste beskrivningen av *att* i svenskan är snarare att säga att *att* gör en S" av en annan S". Detta täcker både satserna 13, 14, 16 och 17 i satsschemat och *att*-inledda satser med det finita verbet i andra position.

I skriftspråk kan *att* enkelt utsträckas till att också tillämpas på S" som har verbet i infinitiv och ett subjekt som bara är semantiskt närvarande. I samtalspråk är situationen betydligt mer komplex, eftersom *å* som subjunktion sammanfaller både med konjunktionen *å* och det underordnande *å* i pseudo-samordningar.⁶ Å:s distribution förtjänar en egen undersökning.

⁶ Ett utslag av detta sammanfall är skriftspråkliga exempel av typen *Undvik och smälla igen dörren*.

3. att och V2

Givet den enkla beskrivningen av *att* i svenskt samtalsspråk som ett uttryck som kombineras med en S" och då bildar en S", kunde vi förvänta oss att finna alla möjliga kombinationer av *att* och V2 i bruk, både som självständiga satser och som (omedelbara eller medelbara) delar av andra satser eller fraser (jfr Platzack 1987a). Det gör vi nu inte. I BVC hittar vi följande användningar av S"⁷:

1.	självständig	V2	<i>dom tar ju liksom lite på en höft sådär men,</i>
2.		att V2	<i>jaha att då ska ja'nte: välja henne i ↓skulptur.</i>
3.		att	
4.			
5.	satsdel	V2	<i>å så sa ja, jamen han har ju fått två.,</i>
6.		att V2	<i>å då kände ja ju att ja va ju så irriterad va</i>
7.		att	<i>>dom brukar se till att man< in:te gör de,</i>
8.			

Det ska direkt sägas att de flesta satser i BVC (utom självständiga satser utan *att*) inte går att klassificera med avseende på V2 eller inte, eftersom de inte innehåller några satsadverbial eller partiklar. Vad jag har angett i uppställningen ovan är vilka olika slag av entydiga fall jag har hittat. Dock har jag fuskat lite när det gäller exempel 2. Det är inte hämtat från BVC utan från G. Wallenberg, ett samtal under matlagning hemma hos en familj.⁸ Kontexten är följande:

(4) Birgitta

- S: Birgitta hon har sådär eh kan ingenting.
(0.8)
- S: [hon har skulptur: å så [sen så säger hon=
U: [nähä. [jaha.
S: .hhh ↑prata↑ me min o- .hh min eh bror O::scarz
(tillgjord röst))
U: ↑jaså de e hon: jaha.
(0.6)
- V: jaha att då ska ja'nte: välja henne i ↓skulptur.
(2.1)

⁷ Exempel på kategorierna 3, 4 och 8 är *att Erika inte slet av snöret, Erika inte slet av snöret* respektive (*jag tror*) *Erika inte slet av snöret*.

⁸ Samtalet är transkriberat av Henric Bagerius och Karin Ridell och ingår också i kärnkorpusen i projektet Samtalsspråkets grammatik.

V:s tur i (4) består av en *att*-sats med V2, som inte utgör en syntaktisk fortsättning på någon av de föregående turerna, utan måste betraktas som en självständig sats. I likhet med de exempel som analyseras av Lehti-Eklund (2001) tjänar den som en sammanfattning av den föregående sekvensen.

De självständiga *att*-satser som finns i BVC går inte att klassificera med avseende på V2 eller inte. Det råder dock ingen tvekan om att självständigt använda icke-exklamativa *att*-satser tillhör det svenska samtalsspråkets uttrycksrepertoar (se vidare Lehti-Eklund 2001 för en utförlig beskrivning). Ytterligare ett exempel, producerat av en fyraårig pojke,⁹ återfinns i (5).

(5)

jog mamma hallå, (p) a:tt (p) sånt där mjukt snor (p) de e faktist såssnor.

Däremot har varken Teleman (1967 s. 187) eller jag hittat några exempel på kategori 3, exklamativa *att*-satser utan V2, av typen *Att Erika inte kunde slita av snöret!* i våra olika talspråksmaterial.

När det gäller kategori 8, S" utan *att* och utan V2, så noterar Teleman (1967 s. 169) explicit sådana satsers frånvaro i det talspråksmaterial han undersökt. Jörgensen (1978 s. 68) hittar inte heller några fall av kategori 8 i Talsyntax samtalsmaterial.

Däremot hittar Jörgensen (1978 s. 68) fall av kategori 8 i Talsyntax intervju-material.¹⁰ Detta material är inte jämförbart med det samtalsmaterial jag analyserar här, men jag vill ändå kommentera Jörgensens resultat något, eftersom de vid första anblicken verkar ge vid handen att kategori 8 är ganska vanlig i de intervjudata som Jörgensen redovisar. Det tror jag är ett felaktigt intryck. Det är svårt att riktigt begripa sig på Jörgensens data, eftersom han varken redovisar summor eller absoluta tal. Nedan har jag dock försökt mig på att sammanställa siffrorna från Jörgensens tabell 13 (1978 s. 63) med siffrorna från hans tabell 14 (Jörgensen 1978 s. 68). Siffrorna i cellerna ska läsas på följande sätt: av de *att*-satser (S" med eller utan *att*) som Jörgensen fann hade entydig huvudsatstopologi (kategorierna 5 och 6) eller entydig bisatstopologi (kategorierna 7 och 8) utgjordes 13,1 % hos de kvinnliga akademikerna (KvAk¹¹) av satser med både *att* och V2, och så vidare.

⁹ Ulrika Kvist Darnell, personlig kommunikation juni 2002. Kvist Darnell beskriver det som »kläckt apropå absolut ingenting».

¹⁰ Tyvärr hittar jag inga konkreta exempel i hans text.

¹¹ KvInd: kvinnliga industriarbetare, MAk: manliga akademiker, MInd: manliga industriarbetare. För en diskussion av skillnaderna i språkbruk, se Anward 1983 s. 94–96 och 1989 samt de referenser som ges där. Notera att den nedre pilen på s. 95 i Anward 1983 är felvänd.

		KvAk	KvInd	MAk	MInd
5.	<i>att</i> V2	13,1	18,5	20,6	19,0
6.	V2	5,5	8,5	5,6	9,5
7.	<i>att</i>	12,4	3,6	5,2	3,5
8.		0,3	0	0,5	1,0

Vi ser då att V2 är vanligare än icke V2, att *att* är vanligare än icke *att* och att kategori 8 (avsaknad av både V2 och *att*) är högst marginell hos samtliga grupper.

Ett sätt att sammanfatta detta är att säga att en S" i svenskt samtalsspråk ska vara markerad som en sådan: den ska vara förenlig med V2 och/eller inledas med *att*. Det är också uppenbart att V2 är det omarkerade satsformatet i svenskt samtalsspråk. Det är vanligare än icke V2 och det är förenligt med alla kombinationer av *att*/icke *att* och självständig/satsdel. I samtalsspråk är icke V2 egentligen bara förenligt med *att* och satsdel.

När barn väl börjar producera satser med V2 och *att* (se Platzack 1994 för en god sammanfattning av utvecklingen), så är det också en massiv dominans för satser som är förenliga med V2, även som satsdelar (Lundin 1987 s. 104–107).

4. Överordning

I en tur kan således en S" konstrueras eller inte med ett inledande *att*. En S", *att*-inledd eller inte, kan också konstrueras med en semantiskt överordnad fras eller sats.

Ett tema i BVC är V:s irritation. I (5) återfinns den sekvens där V första gången introducerar sin irritation.

(5) Irriterad I

1. V: pt a: de va ju rena cirkusen.h
2. G: v[a va re dā rāç
3. V: [först- först- ja vi hade en tid
4. klockan två va?=
=mm
5. G: =mm
6. V: ((lätt harkling)) .h och eh d- ja menar
7. komma in å vä:ga å: å mätaç>de brukar ju
8. gå ganska< fo:rt?[va:ç
9. G: [a:
10. V: .hh men halv tre: hade ja fortfarande
11. inte kommit in förstår ruç

72 Jan Anward

12. G: a
 13. V: °pt° [ti förs:ta-
 14. G: [de ä som vanlit då¿
 15. V: ja men ti fö:rs:ta[:¿
 16. G: [(första stationenh)
 17. he h[a
 18. V: [å då kände ja ju att ja va ju så
 19. irriterad va=
 20. G: =a[:

Det är i V:s tur på raderna 18 och 19 som irritationen introduceras, genom en sats som är konstruerad både med *att* och med en överordnad sats. Jag har redan beskrivit *att* som en operator som tillsammans med en S" bildar en S", som i (6b). Samma beskrivning är det naturligt att tillämpa på en överordnad sats som *å då kände ja ju*. Det har jag gjort i (6a).

(6)

- a. S": å då kände ja ju S"
 b. S": att S"
 c. S": ja va ju så irriterad va

V:s tur på raderna 18 och 19 i (5) kan då beskrivas som bildad på följande sätt. V gör (6a). Därefter gör hon (6b) och ersätter S" i (6a) med (6b).¹² Slutligen gör hon (6c) och ersätter S" i (6b) med (6c).

Nästa gång irritationen återkommer är på rad 33 i (7), genom en S" som är en variation på (6c), men utan *att* och utan överordnad sats.

(7) Irriterad II

21. V: [så då gick ja fram å fråga va- om de
 22. va nåt specie:llt?
 23. G: a:=
 24. V: =mhhh
 25. G: haha
 26. V: å så, (.) ne ja: vet ingen ting å eh
 27. [nä:: vaddå: nå:då: (.) de e liksom som=
 28. G: [a
 29. V: =de ska va de [här,
 30. G: [a?
 31. V: ((an[tydan till harkling))
 32. G: [aha?
 33. V: pt >å-< ja va faktist jätteirrite:rad
 34. va[:¿
 35. G: [a:

¹² Detta är i allt väsentligt den operation som kallas MERGE i minimalistisk grammatik (Platzack 1998).

Tredje gången irritationen återkommer, på rad 42 i (8), är det återigen genom en S" som är en variation på (6c), men denna gång konstruerad med en inskjuten parentetisk sats (*sa ja*).

(8) Irriterad III

36. V: .hh å- å sen så va re en tjej före rå:ɔ
 37. G: °mm°=
 38. V: =>å så gick hon in,å sen va re< vår
 39. tur.>så fråga hon,.h ja e du- e du
 40. *su:rɔ>(*finlandssvenskt) sa hon,
 41. G: °mm°
 42. V: .h äe:j sa ja men ja ä b:ara irriterad,
 43. >för att ja tycker liksom finns de
 44. ingen< orsak heller då (.) behöver man
 45. ju'nte vän:ta:ɔ
 46. G: nej

Sedan återkommer irritationen ytterligare tre gånger i samtalet. Två gånger konstrueras *irriterad* med objektadverbial, två gånger med andra subjekt än *ja*, två gånger med *blev* och ytterligare en gång med förstärkningen *jätte-*. En gång konstrueras den S" i vilken *irriterad* ingår med den överordnade prepositionen *för*. Sammantaget skapas därmed följande paradigm:

å då kände ja ju att	ja va ju så irriterad va	
	ja va faktist jätteirrite:rad	
.h äe:j sa ja	men ja ä b:ara irriterad,	
	ja blev även irriterad	på dom mammo:(r)na
		som satt där va:ɔ
	för alla ä ju irriterade	
	då blev dom ju jätteirriterade	på mej

Den variation på temat irritation som vi kan observera är således att *irriterad* kan konstrueras med olika subjekt, olika hjälpverb och olika satsadverbial samt att det frivilligt kan konstrueras med en överordnad sats eller fras, en inskjuten parentetisk sats, ett objektadverbial och förstärkningen *jätte-*.

Med andra ord, i samtalsspråk är en överordnad sats ett av flera sätt att modifiera huvudinnehållet i en tur eller en del av en tur.¹³ Huvudsaken i bisats, bisaken i huvudsats, för att vända upp och ned på den traditionella tumregeln.

De semantiskt överordnade satser och fraser som konstrueras med S" är oftast syntaktiskt överordnade konstruktioner med en öppen position för S". De verbkonstruktioner som används i BVC är följande, indelade i semantiska klasser:

¹³ För en liknande poäng, se Verhagen 2001.

Existens:

ja	har		nte vart me om	S"
ja de	gäller			S"
dom	brukar se till			S"

Perception:

å då	kände	ja	ju	S"
sen så	märkte	ja	ju	S"
ja ja	hörde			S"
du	hörde			S"

Kunskap:

du	förstår			S"
men du	vet		alltså	S"
så	insåg	ja	ju	S"

Värdering:

de	va		helt otrolit	S"
----	----	--	--------------	----

Tro, åsikt:

å då	tyckte	ja	liksom	S"
	tror	ja		S"
ja	trodde			S"
Annika	tyckte		ju inte	S"

Språkhandling:

då	va	re	inte antecknat	S"
å ja	föreslår			S"
hon	sa		i alla fall	S"

Detta är absolut ingen anmärkningsvärd lista. Teleman (1967 s. 185–186, 194), Jörgensen (1978 s. 31–32) och Lundin (1987 s. 148–150) redovisar liknande listor. Jag har dock ordnat verbkonstruktionernas semantiska kategorier ovan i enlighet med Cristofaros aktuella och typologiskt välmotiverade version av Givóns bindningshierarki (Cristofaro 2003, kap. 5 och 8).¹⁴ Det är en allmän tendens i världens språk att komplement till verb blir mer och mer underordnade vartefter vi rör oss uppåt i hierarkin.

¹⁴ För den ursprungliga analysen, se Givón 1980. Lyngfelt 2001 diskuterar den ursprungliga hierarkins tillämpbarhet på engelska och svenska och kommer med en hel del värdefull kritik, särskilt när det gäller analysen av engelska.

En semantiskt överordnad sats kan också utgöra en syntaktiskt underordnad, parentetisk S', som på raderna 40 och 42 i exempel (8). De verbkonstruktioner som används i parentetiska S' i BVC är *förstår ru, fråga hon, tror ja, tycker ja, sa ja* och *sa hon*.¹⁵ Det är också de verbkonstruktionerna som, tillsammans med *ja fråga, ja trodde, tror du* och *ja menar*, styr oinledda S'' i BVC.¹⁶ Detta är helt i enlighet med bindningshierarkin, där verb som *tror* och *sa* har minst underordnande effekt på sina argument.

De prepositioner och konjunktioner som styr *att* i BVC är heller ingen anmärkningsvärd samling (Teleman 1967 s. 181–187, Jörgensen 1978 s. 32–35 och Lundin 1987 s. 79–84, 88–89; för inträngande analyser av *för att, men att* och *så att* i samtal, se Lindström & Londen 2001 och Lindström & Londen under utg.):

bara	för	S''
	för	S''
	men	S''
så		S''
	sådär	S''

Dessutom förekommer *att* i konstruktionen

å just de	S''
-----------	-----

5. *att* i sitt sammanhang

Det sammanhang i vilket *att* gör en skillnad kan nu sammanfattas med hjälp av följande fyra språkliga handlingar:

Gör en semantiskt överordnad sats eller fras

Gör *att*

Gör en S''

Avstå från V2 i S''

För samtliga dessa handlingar gäller att det markerade fallet är att utföra dem – därav den negativa formuleringen av den sista handlingen. Det är vanligare

¹⁵ Se också Jörgensen 1978 s. 179–181.

¹⁶ Jfr Teleman 1967 s. 194 och Jörgensen 1978 s. 52–54.

att inte utföra handlingarna än att utföra dem. Handlingarna har också en specifik innebörd, medan deras frånvaro som mest signalerar frånvaron av denna specifika innebörd (Jakobson 1990).

Låt mig nu placera dessa handlingar i ett större, dialogiskt sammanhang. Målet för en dialogisk grammatik (Du Bois 1996, Linell 2002, Anward 2003) är att förstå hur deltagare i ett samtal konstruerar turer online och hur det bidrar till och förändrar den verksamhet i vilken samtalet ingår. Låt oss se på ett exempel.

(9) Måtte rågat

1. V: å då tyckte ja liksom att eh: (0.4) pt:
2. de va liksom måtte rågat_z
3. G: a: a du [vhh- ((leende))
4. V: [>å så fråga hon, < jasså du läser medicin också:?
5. så sa- *eh ((*knarrande))
6. ja vet e-
7. åtminstone två: tillfällen där vi har prata om de va_z
8. G: a:
9. V: h. att ja ä klar då å ska v- göra A[T så småningom, °a°
10. G: [°a°

I (9) utgör raderna 1–2, raderna 4–7 och rad 9 successiva turer, med återkoppling från G mellan dem. Men dessa turer består också av mindre enheter. I (9) utgör varje rad en sådan enhet, avgränsad av paus (rad 1), tvekljud (raderna 5 och 6), ospråkliga ljud (som smackningen på rad 1), återkoppling (raderna 3, 8 och 10) och/eller en avslutad intonationskontur (raderna 2, 4, 7 och 9). Dessa enheter är kanske inte turkonstruktionsenheter i klassisk mening (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974), men de är onekligen det stoff som turer vävs av (se vidare Anward 2003) och de kan kopplas på ett oförmedlat sätt till de fyra språkliga handlingarna ovan.

De mindre enheterna i (9) är av två slag: dels öppna enheter, som projicerar en fortsättning, dels slutna enheter, som inte projicerar någon fortsättning. Enheterna på raderna 1, 3, 5 och 6 är alla öppna enheter och projicerar en fortsättning. Enheterna på raderna 2, 4, 7 och 9, liksom återkopplingarna på raderna 8 och 10, är alla slutna enheter.

De öppna enheterna kan, i likhet med *att* och *å då kände ja ju* (jfr 6a och 6b), beskrivas som konstruktioner: lexikalt specificerade enheter med en öppen, variabel position.

Genom olika kombinationer av de fyra handlingarna kan nu en talare konstruera turer eller delar av turer. Genom den första kombinationen av handlingar skapas maximalt underordnade S".

I. Gör en semantiskt överordnad sats eller fras

Gör *att*

Gör en S"

Avstå från V2 i S"

I BVC används denna kombination med den mest underordnande typen av verbkonstruktion, existens, och med *för*. Båda fallen återfinns i exempel (10).

(10) Att man inte gör de

1. V: =men de kunde ja ju'nte säja men,
2. .h men hon sa i alla fall att: öh
3. >dom brukar se till att man< in:te gör de,
4. om man bor i närheten
5. G: nej precis,
6. för att man inte ska känna alltför många=

På rad 3 bildar *dom brukar se till S"*, *att S"* och *man inte gör de* en enhet, som fungerar som en del av V:s tur. I den enklaste analysen har *att S"* ersatt S" i *dom brukar se till S"* och *man inte gör de* har ersatt S" i *dom brukar se till att S"*. På raderna 5 och 6 bildar *nej precis, för S"*, *att S"* och *man inte ska känna alltför många* på samma sätt en enhet, en hel tur den här gången.

Nästa kombination av handlingar:

II. Gör en semantiskt och syntaktiskt överordnad sats eller fras

Gör *att*

Gör S"

används med alla typer av överordnade konstruktioner, oftast utan explicit V2. Den kan utföras som i (10), så att sats- eller fraskonstruktionen, *att* och S" bildar en enhet. Den kan också utföras som på raderna 1 och 2 i (9), reviderade i (11).

(11) Mätte rågat (kort repris)

1. V: å då tyckte ja liksom att eh: (0.4) pt:
2. de va liksom mätte rågat

På rad 1 bildar *å då tyckte ja liksom S"* och *att S"* en enhet, genom att *att S"* har ersatt S" i *å då tyckte ja liksom S"*. Därefter bildar *de va liksom mätte rågat* en egen enhet på rad 2, åtskild från den föregående enheten av *eh: (0.4) pt:*. Enheten på rad 2 satisfierar den öppna positionen i *å då tyckte ja liksom att S"* men sammanfogas inte med detta uttryck.¹⁷ Vill vi tydligt visa hur raderna 1 och 2 hänger ihop kan vi skriva om dem som

¹⁷ För en utförligare diskussion av konstruktionsmöjligheterna i svenskt samtalsspråk, se Anward 2003.

å då tyckte ja liksom att S_i" eh: (0.4) pt:
S_i" : de va liksom måtte rågat

I BVC finns också fall där två åtskilda enheter båda innehåller *att*, som raderna 1–3 och 5 i exempel 12.

(12) Göra nåt

1. V: för alla ä ju irriterade >men de finns
2. ju liksom ingen< sammanhållning på nåt
3. sätt sådär att, [.h =
4. G: [att 'ne:°
5. V: = att nu får vi liksom gö:ra nåt h[är va:ç

Följande två kombinationer av handlingar kan lämpligen diskuteras ihop.

III. Gör en semantiskt och syntaktiskt överordnad sats eller fras
Gör S"

IV. Gör S"
Gör en semantiskt överordnad och syntaktiskt underordnad sats eller fras

En syntaktiskt överordnad sats eller fras kan direkt konstrueras med en S". Det är innebörden av metod III. En S" kan också konstrueras med en semantiskt överordnad, men syntaktiskt underordnad, parentetisk sats. Det är innebörden av metod IV. I båda fallen bildar aldrig S" och den semantiskt överordnade satsen två åtskilda enheter.

Slutligen¹⁸ har vi de två metoder där en S", med eller utan *att*, bildar en egen TKE. Metod VI behöver knappast exemplifieras.

V. Gör *att*
Gör S"

VI. Gör S"

I BVC finns två klara exempel på metod V: raderna 9 och 10 i exempel (9) ovan och rad 5 i exempel (13) nedan.

(13) Dro iväg

1. G: =a: de har gått rätt- han har blivi rätt
2. stor nu överhuvudtaget tycker ja,

¹⁸ Jag sparar de fall där *att* konstrueras med en (delvis) utsagd S", som på rad 4 i exempel (12), till en egen studie.

3. V: för ja tyckte han va rätt stor då?
 4. G: a[:
 5. V: [att han liksom dro iväg]

Båda fallen är egenanknutna (Lehti-Eklund 2001), till skillnad från det annananknutna fallet i exempel (4).

6. Samtalet som spelplats

En dialogisk grammatik vill inte bara förstå de metoder genom vilka deltagare i ett samtal konstruerar turer online utan också hur dessa metoder bidrar till och förändrar de verksamheter i vilka samtalen ingår.

En grundläggande tankegång i samtalsanalys och interaktionell lingvistik är att en tur designas så att den, relativt en respons som förväntas av en och en respons som man önskar av andra, gör ett relevant bidrag med de resurser som står till buds.

Men hur ska vi förstå vad ett bidrag är? I olika sammanhang, senast i Anward 2003, har jag – som många andra – argumenterat för att en episod i ett samtal betydelsemässigt sett är ett utrymme där vi i samförstånd med de andra deltagarna i samtalet ställer upp ett antal pjäser (referenter),¹⁹ tillskriver dem egenskaper och platser och låter dem genomgå skeenden, samtidigt som vi förhandlar fram ett kognitivt och emotivt ställningstagande till dem och till de situationer de ingår i.

De sätt på vilka turer sekventiellt knyter an till tidigare turer och bäddar för kommande turer har således en motsvarighet i hur situationer införs i ett framväxande spel och skapar förväntningar om möjliga fortsättningar.

Låt oss återvända till den irritation som V berättar om i exemplen (5), (7) och (8). Exempel (5) är uppbyggt kring ett enkelt händelseförlopp: V hade tid klockan två och halv tre hade hon ännu inte kommit in. Det rör sig om två kronologiskt ordnade situationer som utgör berättelsens förgrund (Hopper & Thompson 1980). Däremellan införs en allmängiltig situation, hur fort det brukar gå, som inte har någon entydig plats i händelseförloppet utan bildar en del av berättelsens bakgrund. Vad som sedan händer är att V inför ytterligare en situation, sin irritation. Den (visserligen stigande) irritationen är ju snarast ett akompanjemang och således en bakgrund till händelseförloppet, men V pla-

¹⁹ Se Öqvist 2003 för en aktuell beskrivning av hur detta går till i samtal.

cerar den i förgrunden och gör den relevant för det fortsatta händelseförloppet genom att införa den genom *å då kände ja ju att ja va ju så irriterad*, en kombination av *å då kände ja ju S"*, *att S"* och *ja va ju så irriterad* till en enhet.

De flesta kombinationer av semantiskt överordnad sats och S" i BVC gör just detta: placerar en situation som annars skulle tillhöra bakgrunden i spelets förgrund och gör den relevant för fortsättningen. Men den S" som på detta sätt placeras i förgrunden kan också vara en alternativ utveckling av det förlopp som skildras, som i (14),

(14) Där skriver läkarn

1. V: [hehehh he hhe (h)a[: sa ja ja ä=
2. G: [(säk-)
3. V: =all:deles säker, .[hh å ja föreslår=
4. G: [a:
5. V: =att du tittar inne i journalen för där
6. [st- där skri[ver ju:-
7. G: [a: [a precis, där skriver ju
8. läkarn¿=
9. V: =a precis=

eller en »historisk» händelse, som i (15).

(15) Strul

1. G: ja ja [hörde att de hade vart stru:l=
2. V: [°.h°
3. G: =för Ann[a,

Samtidigt förankrar de semantiskt överordnade satserna sina S" i det pågående spelet genom att knyta dem till de just då aktuella huvudaktörerna. Det innebär att subjektet i den semantiskt överordnade satsen oftast befinner sig högre än subjektet i S" på den tvåledade animacitetshierarki som spelar en viktig roll för hur kasusdistinktioner upprätthålls och neutraliseras i världens språk (se t.ex. Comrie 1981 kap. 6 och 9):

- (i) ego, tu > animat > inanimat konkret > abstrakt
- (ii) singularis > pluralis

De par av subjekt som återfinns i BVC är följande:

ja	ja, du, hon, de, man
du	dom
hon	dom
dom	man
Annika	de
de, re	vi, hon, man,

Det är framför allt det formella subjektet *de/re* som gör bilden mindre entydig.

Om vi nu återvänder till exemplet med V:s irritation, så kan vi också notera att *ja va ju så irriterad* behandlas som något känt, något redan etablerat i förloppet, som just i ett visst ögonblick gör sig påmint. Detta verkar knutet till närvaron av *att*. På raderna 1 och 2 i exempel (9) ovan sammanfattar *måtte rågat* den aktuella situationen, på rad 5 i exempel (14) ovan introducerar *att* en S" som beskriver ett känt normalt beteende hos en kompetent sköterska, och i exempel (1) ovan inför den *att*-inledda satsen något som redan är för handen i situationen och som V först då lägger märke till. På rad 2 i exempel (16), däremot, utgör *de va fantastist*, utan *att*, en del i konstruktionen av en ny, gemensam värdering.

(16) Otrolit, fantastist, enormt

1. G: a: a de där ä- de där ä helt otrolit alltså,
2. V: .hja ja ja tyckte de va fantastist,
3. G: a: (.) de e helt enormt,

I BVC har *att* genomgående denna funktion att införa en känd situation. Detta stämmer också med resultatet av andra studier. Bolinger (1972, 1977 s. 10–13) argumenterar övertygande för att »we see that [*that*] is appropriate when the clause in question does not represent a disconnected fact but something tied in with a previous matter to which *that* can point back» (Bolinger 1977 s. 11). Lehti-Eklund (2001) visar tydligt att självständiga *att*-inledda satser elaborerar eller sammanfattar tidigare turer. Resultaten av Lindströms och Londens omfattande studie av *för att*, *men att* och *så att* (Lindström & Londen under utg.) pekar också i precis samma riktning.

Det är också värt att notera att raderna 1 och 2 i (9) får en tämligen minimal respons, medan turen på rad 2 i (16) får en helt annan slags respons. Detta är också genomgående i BVC. En *att*-inledd S" gör förvisso en situation relevant för fortsättningen men den tenderar också att lägga den till handlingarna och varsla om en ny fas i den pågående episoden, en funktion som Lehti-Eklund (2001) också observerat hos självständiga *att*-inledda satser. Den interaktiva handling som utförs med *att* har således två sidor: en bakåtblickande, kontextanknytande, att föra in något som redan är etablerat i det pågående spelet och en framåtblickande, kontextförändrande, att lägga detta till handlingarna.

7. Slutsats

Kanske kan mina observationer av *att* i BVC sammanfattas på följande sätt. En språklig handling har, som vi vet, en uttryckssida och en innehållssida. Nedan har jag omformulerat tre av de språkliga handlingar som jag arbetat med som sådana kompletta handlingar, i ljuset av den ovanstående diskussionen. På uttryckssidan har jag representerat både semantiskt överordnade satser och fraser och *att* som konstruktioner (λ står för ett lexikalt innehåll). På innehållssidan betecknar Σ den situation som S'' inför.

Gör en semantiskt överordnad sats eller fras $\lambda S''$;
Placera Σ i förgrunden av det pågående spelet
och gör formuleringen av Σ relevant för det fortsatta samtalet.

Gör *att* S'' ;
Gör Σ till något redan etablerat i det pågående spelet
och lägg formuleringen av Σ till handlingarna.

Gör S'' ;
Inför Σ
och föreslå dess formulering som giltig för det fortsatta samtalet.

Den fjärde handlingen, avstå från $V2$ i S'' , har jag inte mycket underlag i BVC för att beskriva. Men här finns det tidigare studier att knyta an till. Som Andersson (1975) har visat, så är $V2$ i svenskan ett så kallat rotfenomen, det signalerar talarens närvaro i formuleringen av Σ . Avsaknad av $V2$ skulle då alltså innebära att talaren avstår från att ta ansvar för formuleringen av Σ . Om vi återigen betraktar exempel (10), så verkar detta ganska rimligt. De *att*-inledda satserna på raderna 3 och 6 ekar på ett uppenbart sätt någon annans formuleringar, till skillnad från, exempelvis, rad 2 i exempel (1), raderna 18–19 i exempel (6) och rad 2 i exempel (9).

Om S'' är konstruerat med ett anföringsverb, som på rad 4 i exempel (9), är det inte i första hand den verkliga talaren som är närvarande i formuleringen av Σ , utan en virtuell talare, referenten till anföringsverbets subjekt. Det innebär dock inte självklart att den verkliga talaren avstår från ansvaret för en sådan formulering. Se Anward 2002 och de referenser som ges där för vidare diskussion.

Försöksvis skulle den fjärde handlingen kunna formuleras på följande sätt:

Avstå från $V2$ i S'' ;
Avstå från ansvar för formuleringen av Σ
och undanta formuleringen av Σ från fortsatt diskussion.

Dessa handlingar är, som jag har velat visa, byggstenar i olika metoder, som alla går ut på att spela ut en viss situation, i en viss formulering, på ett visst sätt i den pågående interaktionen. De är att uppfatta som generaliseringar över tidigare praxis och de har både en kontextanknytande sida och en kontextförändrande sida.²⁰

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar, 1975: Form and function of subordinate clauses. Diss. Göteborg.
- Anward, Jan, 1983: Språkbruk och språkutveckling i skolan. Lund.
- Anward, Jan, 1989: Om form och funktion i språkutvecklingen. I: Språkutveckling under skoltiden, red. av Carin Sandqvist & Ulf Teleman. Lund. S. 95–115.
- Anward, Jan, 1999: Bidrag till Synpunkter på en svensk grammatik. Stockholm. S. 26–29.
- Anward, Jan, 2002: Other voices, other sources. I: Jagen och rösterna: Goffman, Viveka och samtalet / Selves and voices: Goffman, Viveka, and dialogue, red. av Per Linell & Karin Aronsson. Linköping. S. 127–148.
- Anward, Jan, 2003: Samhällets syntaktiska sida. I: Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson, red. av Bengt Nordberg m.fl. Uppsala. S. 135–148.
- Bateson, Gregory, 1973: Steps to an ecology of mind. London.
- Bolinger, Dwight, 1972: That's that. Haag.
- Bolinger, Dwight, 1977: Meaning and Form. London & New York.
- Comrie, Bernard, 1981: Language typology and language universals. Cambridge.
- Cristofaro, Sonia, 2003: Subordination. Oxford.
- Du Bois, John W., 1996: Dialogic Syntax. Paper presented at 5th International Pragmatics Conference. Mexico City, July 1996.
- Ejerhed, Eva, 1979: Verb-partikel-konstruktionen i svenska: syntaktiska och semantiska problem. I: Svenskans beskrivning 11. Stockholm. S. 49–64.
- Engdahl, Elisabet, 2000: »Ordinarie platser» och »övergivna spår». I: Att använda SAG, red. av Elisabet Engdahl & Kerstin Norén. (MISS 33.) Göteborg. S. 67–76.
- Givón, Talmy, 1980: The binding hierarchy and the typology of complements. I: Studies of Language 4. S. 333–377.
- Hopper, Paul J. & Sandra A. Thompson, 1980: Transitivity in grammar and discourse. I: Language 56. S. 251–299.
- Hultman, Tor G., 2003: Svenska Akademiens språklära. Stockholm.
- Jakobson, Roman, 1990: The Concept of Mark. Omtryckt i dens. On Language. Cambridge, Mass. 134–140.
- Jørgensen, Nils, 1978: Underordnade satser och fraser i talad svenska. Lund.
- Lehti-Eklund, Hanna, 2001: Om *att* som diskursmarkör. I: Språk och stil 11. S. 81–118.
- Lindström, Jan K. & Anne-Marie Londen, 2001: *men att de öppnades ju en ny värld för mej*. Kombinationen *men att* – en ovårdad och onödig finlandssvensk variant? I: Svenskan i Finland 6. Vasa. S. 104–116.

²⁰ Om metoder och praxis, se vidare Linell 2003.

- Lindström, Jan K. & Anne-Marie Londen, under utg.: Constructing reasoning. The complex connectives »för att» (causal), »så att» (consecutive), and »men att» (adversative) in Swedish conversations. I: *Constructional Approaches to Language*, red. av Jaakko Leino.
- Lindström, Anna, 1999: *Language as Social Action. Grammar, Prosody, and Interaction in Swedish Conversation*. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 46.) Uppsala.
- Linell, Per, 2002: En dialogisk grammatik? – till frågan om samtalets byggstenar. <http://www.tema.liu.se/tema-k/gris/> (via Texter).
- Linell, Per, 2003: Grammatiska konstruktioner i samtalspraktiken. I: *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, red. av Bengt Nordberg m.fl. Uppsala. S. 161–172.
- Lundin, Barbro, 1987: *Bisatser i små barns språk*. Lund.
- Lyngfelt, Benjamin, 2001: *Bisats eller satsförkortning? (MISS 36.)* Göteborg.
- Lyngfelt, Benjamin, 2002: *Kontroll i svenskan*. Göteborg.
- Mörnsjö, Maria, 2002: *V1 declaratives in spoken Swedish: syntax, information structure, and prosodic pattern*. Lund.
- Platzack, Christer, 1987a: *Bisatser, huvudsatser och andra satser*. I: *Grammatik på villovägar*, red. av Ulf Teleman. Stockholm. S. 79–86.
- Platzack, Christer, 1987b: *Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd*. I: *Grammatik på villovägar*, red. av Ulf Teleman. Stockholm. S. 87–96.
- Platzack, Christer, 1994: *The Initial Hypothesis of Syntax: A Minimalist Perspective on Language Acquisition and Attrition*. I: *Scandinavian Working Papers in Syntax* 54. Lund.
- Platzack, Christer, 1998: *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet*. Lund.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel & Jefferson, Gail, 1974: *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*. I: *Language* 50. S. 696–735.
- SAG = Svenska Akademiens Grammatik [Av] Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson. Stockholm 1999.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2002: *Som-satser med och utan som*. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 58.) Uppsala.
- Teleman, Ulf, 1967: *Bisatser i talad svenska*. I: *Svenskt talspråk. Fem studier under redaktion av Gösta Holm*. Stockholm. S. 160–203.
- Verhagen, Arie, 2001: *Subordination and discourse segmentation revisited, or: Why matrix clauses may be more dependent than complements*. I: *Text Representation: Linguistic and psycholinguistic aspects*, ed. by Ted Sanders et al. Amsterdam & Philadelphia. S. 337–358.
- Öqvist, Jenny 2003: *Personreferens som socialt verktyg – en analys*. I: *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, red. av Bengt Nordberg m.fl. Uppsala. S. 101–112.
- Östman, Carin, 2002: *Bisatser med utelämnat finit ha i dramadialog från 1700-talet*. I: *Studier i svensk språkhistoria* 6, utg. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. (Folkmålsstudier 41.) Helsingfors. S. 233–242.

Appendix: Transkription

m <u>e</u> n	emfas (vanligen märkt på vokal i betonad stavelse)
MEN	högre röststyrka än normalt
°men°	tystare tal än normalt
>men<	snabbare tal än normalt
<men>	långsammare tal än normalt
h/hh	utandning (kortare/längre)
.h/.hh	inandning (kortare/längre)
(mt) (pt)	smackande ljud
.ja	ordet sägs på inandning
men	ordet framförs med förställd röst
#men#	knarrig röst
\$men\$	tal under skratt eller med road ton
[överlappning inleds
]	överlappning slutar
[[samtidigt inledda yttranden
=	repliker hakas på varandra utan hörbar paus/ repliken fortsätter på en annan rad
+	legatouttal
-	plötsligt avbrott eller stamning
:	förlängt ljud
(.)	en mikropaus = en paus under 0,2 sek.
(1,5)	en paus uttryckt i sekunder
(p)	pausens längd har inte mätts
(men)	transkriptionen är osäker
(Erik)	talarens identitet är osäker
()	ohörbart
((skratt))	transkriberarens kommentarer
.	fallande ton
,	fortsättningston
;	listintonation
?	stigande ton
˘	svagt stigande ton
↑	tydligt stigande ton
↓	tydligt fallande ton

